

O čem se (ne)mluví Uhájí biologická nomenklatura svou nezávislost?

Zhruba před třemi roky se začaly objevovat v odborných časopisech, včetně některých prestižních, články s výzvami ke změnám v biologickém názvosloví a jeho pravidlech, inspirované etickými snahami o „nápravu“ různých problémů zapříčiněných kolonialismem, rasismem nebo údajným sexismem. Brzy poté následovaly kritické odpovědi odborníků – taxonomů, vznášejících řadu faktických námitek proti těmto nápadům. Pokusy o takto motivované změny v biologickém názvosloví byly opakovaně označeny jako „otevření Pandořiny skříňky“.

Taxonomové v odmítavých stanoviscích k „opravným návrhům“ argumentují stabilitou biologické nomenklatury. Přesto jsme svědky neustálých změn vědeckých jmen, včetně jmen některých velmi běžných druhů – sýkora modřínka, dříve *Parus coeruleus*, se dnes jmenuje *Cyanistes coeruleus* a skokan skřehotavý již není *Rana ridibunda*, ale *Pelophylax ridibundus*. Mají tak stesky taxonomů vůbec nějaký smysl?

Biologická nomenklatura se snaží zajistit pro každý taxon (druh, rod, čeleď atd.) právě jedno správné a všeobecně užívané jméno. To, že se v průběhu času některá jména mění či opravují, se děje podle závazných nomenklatorických pravidel a padá na vrub pokroku ve vědeckém poznání. Taxonomie je věda, která zahrnuje metody a principy biologické systematiky. V praxi třídí a klasifikuje živé organismy. Každý rozeznávaný taxon je nutno chápat jako vědeckou hypotézu, jež musí být z principu zpochybnitelná. Jak se taxonomické poznání vyvíjí a rozšiřuje se množstvím používaných metod, v posledních desetiletích zejména kladistický přístup a zavedení studia DNA, mění se i možnosti testování a s nimi samozřejmě i vlastní hypotézy, tedy taxony. Biologická nomenklatura neboli vědecké názvosloví naopak není vědou a s hypotézami nepracuje. Představuje soubor jmen použitých k přesnému pojmenování jednotlivých taxonů a soubor pravidel, kterými se používání daných jmen řídí. Poutem, které propojuje vědeckou hypotézu (taxon) s jejím platným jménem, je názvový typ. V případě druhů je typem většinou fyzický exemplář, na základě kterého byl příslušný druh popsán a pojmenován (může to být jen část exempláře, nebo naopak skupina exemplářů). V případě rodu je typem typový druh atd. Aby situace nebyla tak jednoduchá, nemáme bohužel jen jedinou, jednotnou biologickou nomenklaturu, ale hned tři navzájem nezávislé nomenklatury. Ty sice vycházejí ze stejných principů,

avšak v důsledku více než 200 let odděleného vývoje a rozdílné povahy jimi studovaných organismů se dnes v řadě detailů liší. Každá z nich se tak řídí vlastními soubory pravidel – kódy. Tyto tři Kódy jsou tradičně označovány jako „botanický“, s názvem Mezinárodní kód nomenklatury řas, hub a rostlin (International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants – ICN), „zoologický“, tedy Mezinárodní pravidla zoologické nomenklatury (International Code of Zoological Nomenclature – ICZN), a „bakteriologický“ (International Code of Nomenclature of Prokaryotes – ICNP). Podrobnosti o popisu a pojmenování nových druhů na příkladu hub byly uvedeny v seriálu v Živě (2023, 3, 4 a 6).

Co všechno kritici biologické nomenklatury vytýkají?

Obvinění vznesených vůči vědeckému názvosloví je hned několik, některá z nich jsou závažná (těm se budeme věnovat níže), jiná více či méně absurdní. Pro začátek jeden takový absurdní příklad. James D. Harris a Raquel Xavier (2023) přišli s obviněním, že zoologický Kód je ze své podstaty sexistický, jelikož podle něj jsou zoologická jména z podstaty mužského rodu, pokud nejsou autory konkrétně stanovena jako ženská. Kromě toho, že tito autoři zcela ignorují střední rod, navíc zcela jistě Kód nikdy nečetli. Stanovení správného gramatického rodu se zde věnuje celý článek se zhruba 12 odstavci, který na dvou stranách stanoví, že jméno má v první řadě gramatický rod shodný s jeho gramatickým rodem v latině, starořečtině nebo v tom moderním jazyce, z něhož pochází. Teprve poté následují další pravidla umožňující určit gramatický rod podle objektivních kritérií. Pouze v případě, že gramatický rod nelze žádným způsobem objektivně stanovit, platí, že jméno má být považováno za maskulinum, s výjimkou těch končících na -a, která jsou rodu ženského, -um, -on a -u pak rodu středního. Je toto opravdu sexistické?

Jedním z dalších témat, rezonujících především v některých částech bývalého britského impéria, je vyrovnání se s koloniální a otrokářskou minulostí. Zdá se, že po svrhávání soch a přejmenování ulic a náměstí začínají aktivistům vadit i některá vědecká jména rostlin a živočichů.

Opravdu vulgárních a urážlivých jmen je v biologické nomenklatuře jen málo, např. jméno brouka *Foadia Pakaluk*, 1985, v jehož popisu se tvrdí, že jde o náhodnou kombinaci písmen, ta je však shodná s vulgárním zkratkou F.O.A.D (Fuck Off And Die). Více je různých dvojsmyslných hříček, jako jméno blanokřídle dřevovrtky *Pison eu Menke*, 1988, pokud ho vyslovíme anglicky, je to stejné jako „Piss on you!“. Do této kategorie patří i Linnéovo pojmenování hadovky smrduté (*Phallus impudicus*), merlíku smrdutého (*Chenopodium vulvaria*) či tropické bylinné liány klitorie (*Clittoria*), které jsou nicméně výstižným popisem určitých aspektů těchto organismů. Nejvíce „vulgárních“ jmen spadá do kategorie nechtěných – na světě se mluví mnoha tisíci jazyky a co je v jednom slovo běžné, může v jiném jazyce představovat nadávku (aneb kolik jazyků znáš, tolikrát se můžeš urazit): střevlíček šídlatec Chujóův (*Bembidion chujii*, obr. 1), novozélandská laskavcovitá rostlina s maorským jménem *Alternanthera nahui*, mexická bobovitá rostlina *Ebenopsis ebano*, klopuška *Stenodema curva* a srpice *Panorpa curva* nebo červci rodu *Puto*. Dalším zdrojem nechtěných vulgarismů je pak historický vývoj jazyků – co vnímáme jako vulgární dnes, před 200 lety vulgární mnohdy ještě nebylo – babička Boženy Němcové klidně šukala (chodila) po světlnici, u Karla Václava Raise pes veselý mrdal (vrtěl) ocasem a Fabricius (1775) pojmenoval v trusu žijícího brouka hnojníka *Aphodius merdarius* (obr. 2). Do této kategorie spadají bohužel i jména rostlin a živočichů s kořeny *caf(e)r* a *caff(e)r*, např. buvol kaferský (*Syncerus caffer caffer*). Slovo je historicky odvozeno z arabského kafir s významem nevěřící (Mosyakin 2022) a v 19. století se v dobovém kontextu běžně používalo pro africké domorodce. Dnes je však v Jihoafrické republice považováno za závažnou rasistickou urážku, a tudíž se stalo i symbolickým problémem, s kterým je údajně nutno se vypořádat (viz Živa 2023, 4: 167–170). Podobně hanlivě lze dnes vnímat i jiné etnické přívlastky, např. laskavcovitá rostlina slanobyl *Salsola hottentota* a ploštice štítovka *Eurygaster hottentota* nebo štíři rodu *Hottentotta*, dokonce s druhem štír hotentotský (*H. hottentotta*), odkazující k hanlivému označení jihoafrických Khoikhoiů jako Hotentoti. Podobně jméno pryskyřníku *Ranunculus samojedorum* upomíná na nevhodné archaické označení některých národů Sibíře a severu evropského Ruska. Další hanlivá jména jsou produktem tradičního špičkování mezi národy, klasickými příklady takové potouchlosti jsou Linnéova jména u potkana (*Rattus norvegicus*) a rusa domácího (*Blattella germanica*), kteří s Nory nebo Němci nemají nic společného. Pokud někdo vnímá taková jména negativně, jde to na vrub především nedostatku nadhledu.

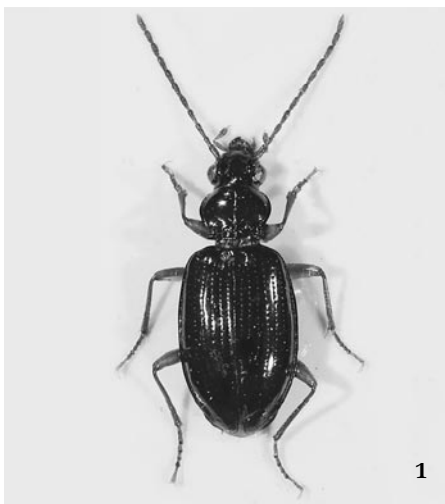
Za potenciálně závažná můžeme považovat také všechna jména s náboženskou

tematikou a je štěstí, že si jich fundamentalisté na všech stranách dosud nevšimli. Jen několik příkladů: svlačcovitá liána *Ipomopsis sancti-spiritus* (povíjnice Duchy svatého), vosička chalcidka se jmény *Lutheria* a *Lutherisca* věnovanými Martinu Lutherovi, množství jmen po katolických svatých, včetně např. mučenky *Passiflora sanctae-barbarae* a mlže hřebenatky svatojakubské (*Pecten jacobaeus*), nebo dosti necitlivá jména s islámskou tematikou, hnědásek *Melitaea ala allah* nebo slepý střevlíkovitý brouk *Aphaenops iblis* (iblis – satan).

Kromě možných rasových urážek se terčem kampaně staly historické osobnosti, ať už byly majiteli otroků, nebo symboly koloniální expanze.

Cílem číslo jedna se stal Cecil John Rhodes (1853–1902), britský koloniální podnikatel a politik, který se výrazně podepsal pod britskou expanzi v jižní Africe a je trnem v oku nejen původním Afričanům, ale i potomkům búrských osadníků, neboť se podílel na rozpoutání druhé búrské války. V r. 2015 tak v JAR odstartovala antikoloniální kampaň Rhodes Must Fall, usilující mimo jiné o odstranění jeho sochy z kampusu Univerzity v Kapském Městě, která se rozšířila i do dalších zemí. Jméno C. J. Rhodese dnes připomíná 126 jmen rostlin publikovaných v letech 1899–1976 (Smith a Figueiredo 2022) a zoologie nezůstává příliš pozadu, ať už přímo, např. motýl hřbetozubec *Paradrallia rhodesi*, nebo v podobě odkazující ke koloniálnímu označení území dnešních států Zimbabwe (Jižní Rhodesie) a Zambie (Severní Rhodesie), např. prýšcovitá rostlina *Tragia rhodesiae*. Gideon F. Smith a Estrela Figueiredo (2022) jmenují i další nechvalně známé proponenty kolonialismu v Africe: belgického krále Leopolda II. (mořenovitá rostlina *Gardenia leopoldiana*), portugalského diktátora Antónia de Oliveiru Salazara (kolopekka *Kalanchoe salazarii*) nebo George Hibberta, anglického politika, otrokáře a botanika z přelomu 18. a 19. století, mimo Anglii vesměs neznámého.

V kritické odpovědi na výše zmiňovaný článek ukrajinský botanik Sergej L. Mosyakin (2022) položil otázku: Musí-li Rhodes padnout, kdo bude následovat? Mosyakinův článek, psaný v Kyjevě v očekávání ruského neoimperialistického útoku, se na celý problém dívá z perspektivy celosvětových dějin, což je v příkrém kontrastu s černobílým pohledem autorů, kteří se pasují do role kritiků kolonialismu. Rhodes nebyl jediným kolonialistou, kdo tedy bude muset následovat? Možná britský koloniální administrátor Stamford Raffles (např. parazitická raflézie *Rafflesia* s největším květem), samotná královna britského impéria Viktorie (např. leknín viktorie královská – *Victoria amazonica*) nebo majitelé otroků a američtí prezidenti George Washington (palma *Washingtonia*), Thomas Jefferson (dřšťalovitá *Jeffersonia*, obr. 3, a mamut *Mammuthus jeffersonii*) a státník, přírodovědec, vynálezce hromosvodu a spoluautor Deklarace nezávislosti Benjamin Franklin (čajovníkovitá rostlina *Franklinia*)? Pokud bychom vzali v úvahu množství krve a lidského utrpení způsobených těmito historickými postavami, jsou to ale stále jen „malé ryby“. Podíváme-li se

1 Střevlíček šidlatec Chujôûv (*Bembidion chujii*) se stal obětí pravopisné chyby, podle Kódu zoologické nomenklatury ji však již nelze napravit. Foto L. Toledano
2 Hnojník *Aphodius (Esymus) merdarius* pojmenovaný podle zdroje potravy – trusu (latinsky *merda*). Foto P. Kment
3 Dřšťalovitá *Jeffersonia dubia* roste v jehličnatých a smíšených lesích ve východní Asii a byla pojmenována na počest amerického prezidenta Thomase Jeffersona. Foto M. Studnička

napříč světovými dějinami, najdeme jen málo (kruto)vládců starověku nebo středověku, které by někdo z badatelů předchozích století s romantizujícím pohledem na dávnou minulost nezvěčnil ve jménech rostlin nebo živočichů – perští králové Dareios I. (křísek *Selenocephalus dareicus*) a Xerxés I. (roháč *Lucanus xerxes*, obr. 5)

zodpovědní za rozpoutání řecko-perských válek, Gaius Julius Caesar (např. včela *Caesarea* a měkkýš *Caesarella*), hunský vůdce Attila (jihoameričtí pěvci rodu *Attila*), Čingischán (např. ploštice *Tshingisella bella*, obr. 6, a mongolský tyranosaurid *Jenghizkhan*), středoasijský dobyvatel Timur Lenk (Tamerlán, např. rod parazitických motolic *Tamerlania* a podrod chroustků *Tamerlanus*) nebo objevitel Nového světa Kryštof Kolumbus (např. *Mammuthus columbi*). Přestože tito „hrdinové“ minulosti mají na svědomí přímo nebo nepřímo desítky milionů lidských životů, na jejich negativním historickém obrazu nepanuje shoda a třeba Írán, Mongolsko nebo Uzbekistán se ke svým dávným vládcům hrdě hlásí. Pro evropskou historii je asi nejlepším příkladem kontroverzního státníka Napoleon Bonaparte (bromelie *Napoleonaea imperialis* a ploštice zákeřnice rodu *Napoleon*), který kromě válek rozvrácené Evropy zanechal pro budoucnost občanský zákoník, který se ve svém oboru stal vzorem pro budoucnost. Jak také nahlížet na poslední vládce Aztéků, Moctezumu II. (např. borovice Montezumova – *Pinus montezumae*, obr. 4, samotářská voska *Montezumia azteca*, kobylka *Montezumina*, mečovka Montezumova – *Xiphophorus montezumae*, obr. 7), a Inků – Huascara (moucha *Huascaromusca*) a Atahualpu (plži rodu *Atahualpa* a ploštice rodu *Atahualpacoris*)? Pro jedny jsou romantickými symboly odporu proti evropským kolonizátorům, ale pravdou je, že sami stáli v čele koloniálních říší, jejichž nedobrovolní poddaní mnohdy neváhali pomáhat španělským dobyvatelům s jejich svržením. Rovněž masové lidské oběti Aztéků nebo dynastický incest Inků sotva obstojí před pohledem současné etiky.

O tom, že je složité se pokoušet o objektivní interpretaci historie, není pochyb. Ale i v tomto ohledu asi existují historické osobnosti, na jejichž negativním hodnocení bychom se shodnout mohli. Známy je případ tzv. Hitlerova brouka. Proč ani toto jméno nebylo nahrazeno?

Střevlíček *Anophthalmus hitleri* Scheibel, 1937 (obr. 8), je dlouhá desetiletá dáván jako příklad nevhodného pojmenování. Různé zdroje uvádějí, že autor popisu byl zapáleným nacistou a dokonce, že Hitler za tuto poctu autorovi dopisem poděkoval. Na druhou stranu, dedikování slepého a bezbarvého brouka, omezeného svým výskytem na jedinou „díru v zemi“, nám dnes připadá spíše jako ironie. Téměř zapomenuté pak zůstávají popisy vymřelého druhohorního hmyzu *Roechlingia hitleri* Guthörl, 1934 (dnes mladší synonymum druhu *Scleropsigma gigas*), a atraktivní ploštice sítnatky *Ammanium mussolinii* (Mancini, 1939), obr. 9, dedikované italskému fašistickému vůdci a popsané z tehdy okupované Etiopie. Do „síně hanby“ patří též pojmenování drobných parazitických vosiček chalcidek *Aprostocetus lenini* (Girault, 1928), *Entedonomphale stalini* Girault, 1934 (dnes mladší synonymum *Ceraniscus margiscutum*), a druhohorního savce *Maothierium Hwang* a kol., 2003. Za tato jména se můžeme hluboce stydět, ale pravidla biologické nomenklatury jsou v tomto ohledu konzervativní a politicky či eticky motivované změny neumožňují. Málokdo si totiž

uvědomuje, že pravidla, která „chrání dik-tátory“, chrání stejně účinně i jejich oběti a disidenty. Jako příklady můžeme uvést chalcidku *Palachia pulchra*, pojmenovanou na památku Jana Palacha v r. 1969 českým specialistou Zdeňkem Boučkem brzy po jeho emigraci do Londýna. Rod střevlíků *Allendia Noonan*, 1974, byl pojmenovaný po levicovém chilském prezidentovi Salvadoru Allendem, který spáchal sebevraždu během útoku Pinochetových pučistů na prezidentský palác při převratu v r. 1973. A ploštice *Cretopiesma suukyiae* Grimaldi a Engel, 2008, popsána z barmského jantaru, byla dedikována barmské disidentce – nositelce Nobelovy ceny míru Aung San Suu Kyi, toho času v domácím vězení.

Většina aktivistů snažících se o etickou nápravu biologické nomenklatury ve svých příspěvcích argumentuje velmi omezeným rozsahem takových změn, který zásáhne stabilitu nomenklatury pouze zanedbatelně.

Lze s tímto tvrzením souhlasit?

Takto skromné tvrzení najdeme třeba v publikacích G. F. Smithe a kol. (2022) a Marcose Raposa a kol. (2023). Avšak s jídlem roste chuť, a to v ještě velkolepějším stylu, než ve svých obavách vyjádřil S. L. Mosyakin (2022). Patrícia Guedes a spolupracovníci (2023) provedli ve jménu „woke ideologie“ (wokeismu, krajně levicové ideologie pocházející z USA a odkazující se k termínu „woke“, který ve slangu Afroameričanů znamená „pozor na rasové předsudky a diskriminaci“) čelní útok na stabilitu biologické nomenklatury s tvrzením, že eponyma, tedy jména dedikovaná osobám, nemají ve 21. století místo. V úvodu jejich komentáře, kterému bylo dopřáno pozornosti v prestižním časopise *Nature Ecology and Evolution*, se píše: „Tvrdíme, že pojmenování druhů na počest konkrétních osob je neospravedlnitelné a není v souladu s rovností a zastoupením. Reformování taxonomie a odstranění eponym nebude snadné, ale může přinést mnoho výhod pro ochranu přírody a společnost.“ Autoři mají pravdu, že většina publikovaných eponym je dedikována „bílým mužům“. To je ale pochopitelným důsledkem skutečné historie výzkumu a rozhodně se nedomnívám, že jde o důvod ke studu. Počet publikujících taxonomů stále roste a s ním i zastoupení žen a kolegů z jiných kulturních okruhů, než je ten euroamerický, takže tento poměr se začíná vyrovnávat (Antonelli a kol. 2023). Vezmeme-li v úvahu obrovský počet nepopsaných druhů bezobratlých a mikroorganismů, tato statistika se bude postupně srovnávat i bez bombastického obrazoborectví. Můžeme si uvést ještě jeden bizarní názor z práce Patrície Guedes a kol. (2023): „Mnoho postkoloniálních národů vnímá ekologii a ochranu biodiverzity jako západní konstrukty, které jsou utvářeny Evropany a pro Evropany a nadřazují tím západní pohledy nad ostatní. Toto vnímání je bezpochyby v řadě zemí globálního Jihu posíleno existencí mnoha druhů – z nichž některé mohou být endemické nebo být nositeli místního kulturního významu – které jsou pojmenovány na počest kolonizátorů nebo lidí koloniálního původu.“ Vědecká biologická nomenklatura, o níž zde hovoříme, slouží v první řadě účelu

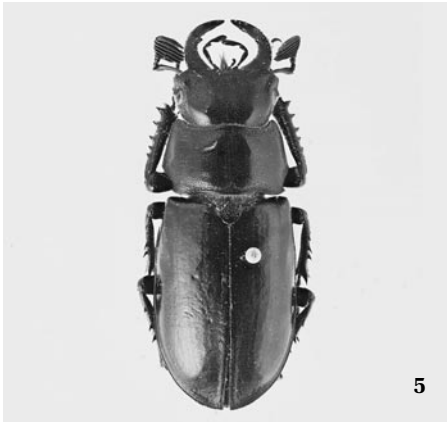
jednoznačného dorozumění uvnitř vědecké komunity, širší společenské použití má pouze v omezených případech, kdy je nutné přesně definovat konkrétní taxony (třeba v zákonech). K dorozumívání mimo vědeckou komunitu a k popularizaci slouží lidová jména. Vědecké ekvivalenty jsou známé jedině místním odborníkům nebo studentům a vliv na chování většiny obyvatelstva, které o jejich existenci nemá ani ponětí, bude tím pádem zanedbatelný. Naopak právě používání vědeckých jmen v právně závazných dokumentech vytváří větší tlak na stabilitu vědeckých jmen než potřeby samotné taxonomie, která je na občasné změny víceméně zvyklá. J. D. Harris a R. Xavier (2023) odhadli, že odstranění eponym by znamenalo přejmenovat zhruba 20 % všech existujících jmen a toponyma (geografická jména) by měla následovat hned po nich, jelikož mnoho z nich je rovněž kolonialistických a/nebo odráží jména osob. Změny by se tedy týkaly řádově několika stovek tisíc jmen (Ceríaco a kol. 2023). Návrh Patrície Guedes a kol. (2023) je též v zásadním rozporu se současnou nomenklatorickou praxí. Řada dnes popisovaných druhů patří do kategorie kryptických, které se od svých příbuzných liší jen malými detaily v morfologických znacích nebo ekologických nárocích (o příkladech výběru jmen viz Živa 2023, 3: 124–128), a zhusta bývají pojmenovávány právě eponymy a toponymy (viz též Antonelli a kol. 2023). Taxonomové z rozvojových zemí se proti tomuto nápadu ohradili rovněž z důvodu, že by je připravil o část prostředků na výzkum získávaných od sponzorů výzkumu, na jejichž počest jsou potom vybrané druhy pojmenovány (Jost a kol. 2023).

Je také třeba říci, že jména dedikovaná určitým lidem jsou z valné většiny velmi pozitivní – jsou mnohdy výrazem vděku sběratelům, učitelům nebo inspirujícím osobnostem, nebo lásky k osobám blízkým, tedy lidem všeobecně přijímaným. A tato jména mají ještě jednu výhodu – jde o uni-

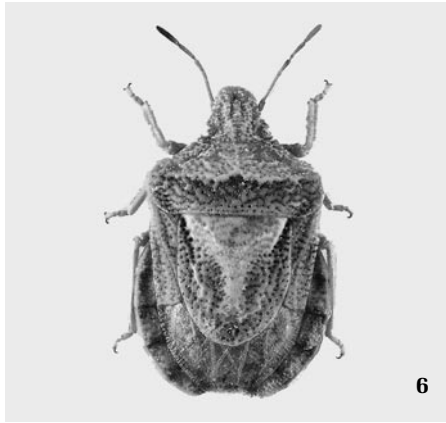
kátní textové řetězce, které se liší od již dávno použitých latinských termínů pro nejrůznější vlastnosti (*albus, latus* apod.). A o unikátnost jmen opravdu velmi stojíme.

Další návrh, který by mohl ovlivnit velké množství jmen organismů, formulovali novozélandští autoři Len N. Gillman a Shane D. Wright (2020, 2021) a lze ho chápat patrně jako gesto usmíření vůči domorodým národům poškozeným kolonialismem.

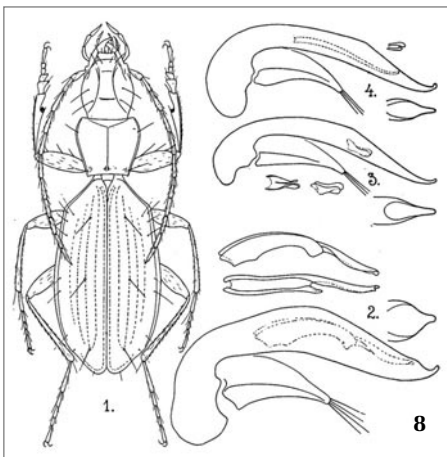
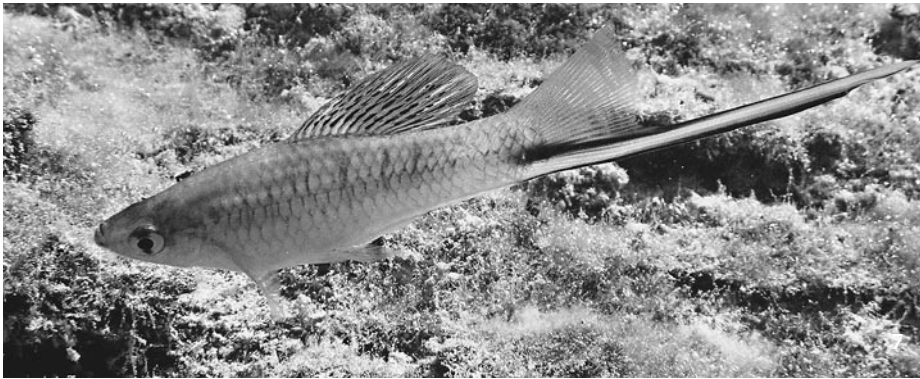
Jejich návrh spočívá v rozšíření chápání jednoho ze základních nomenklatorických principů – principu priority (více ve výše citované Živě 2023, 3), který stanoví, že pokud existuje více jmen označujících stejný taxon, používáno má být to nejstarší z nich. V pojetí L. N. Gillmana a S. D. Wrighta bychom měli považovat jména rostlin a živočichů v místních domorodých jazycích za starší synonyma a nahradit jimi stávající používaná vědecká jména, která by se stala jejich mladšími synonymy. Tento návrh podrobili zdrcující kritice Ricardo L. Palma a Allen C. G. Heath (2021). Z mnoha jejich výtek je nutno zmínit dvě zásadní. Návrh Gillmana a Wrighta směřuje vědecká (druhová) jména, jejichž používání se řídí pevnými pravidly, s lidovým názvoslovím (obecnými jmény, vernacular names). Přestože se tyto dva systémy mohou v některých ohledech protínat, třeba v pojmenování lovených druhů zvířat, známých stromů, jedlých a léčivých bylin či hub, jde tu o dva zcela odlišné přístupy k pojmenování taxonů – vědecké versus lidové. Navíc v některých případech používá původní lidové názvosloví pro jeden druh více jmen (*Sus scrofa* – kňour, bachyně, sele), v případě většiny drobných organismů si naopak vystačí obvykle jen s malým počtem jmen pro více druhů. To by omezilo využití tohoto principu jen na některé skupiny nápadných rostlin, hub a živočichů. Druhý zásadní problém spočívá v dynamické historii šíření jednotlivých národů a jazyků. Lidové názvosloví je jednou z nejvariabilnějších složek jazyka a často se liší nářečí od nářečí. Tento návrh by mohl fungovat třeba na Novém Zélandu, kde je k dispozici spisovná maorština, ale na Nové Guineji nebo v Indii, které hostí tisíce jazyků a nářečí (řada z nich ani nemá psanou formu), je jeho aplikace nepředstavitelná. Musíme zvážit i historicky komplikované (a často násilné) vztahy řady etnik, třeba v jižní Africe starousedlých Sanů (Křováků) a Khoikhoiů s bantuskými Afričany, kteří se sem rozšířili až v posledních dvou tisíciletích. Vezmeme-li v úvahu např. široce rozšířené kulturní plodiny, snaha vybrat pro ně „správné“ domorodé jméno by byla spíše zdrojem sváru než kulturního usmíření. Rovněž nemůžeme předchozí generace taxonomů obvinít, že by domorodá jména ignorovali. Exotika silně inspirovala evropské badatele minimálně od dob romantismu, a ve vědeckých jménech organismů tak máme ukryty desetitisíce domorodých jmen, někdy i z jazyků dnes již vyhynulých (více také Živa 2017, 2–4 a 6; 2018, 1). Koneckonců Barrandova vědecká jména založená na češtině (např. *Babinka, Maminka, Panenka, Synek*) také spadají do této kategorie. Není pochyb, že používání vhodných domorodých jmen při popisování

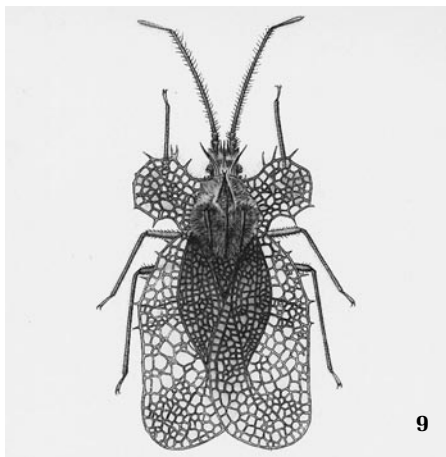
5

6

8

9

4 a 7 Borovice Montezumova (*Pinus montezumae*, obr. 4) a mečovka Montezumova (*Xiphophorus montezumae*, 7) byly pojmenovány po posledním aztéckém panovníkovi Moctezumovi II. (1502–20), krvavém vládci, ale také romantizované postavě, o čemž svědčí třeba 6 barokních oper, včetně té od Josefa Myslivečka.

Foto R. Businský (obr. 4) a R. Slaboch (7)
5 Roháč *Lucanus (Pseudolucanus) xerxes* byl popsán z pohoří Zagros v Íránu a pojmenován po starověkém perském králi. Na snímku je holotyp tohoto menšího druhu roháče, samec dosahující velikosti 34 mm. Foto P. Kment

6 Středoasijská kněžice *Tshingisella bella* („čingischánka krásná“) byla pojmenována po sjednotiteli mongolských kmenů, Temüdzinovi zvanému Čingischán. Wikipedie uvádí, že kvůli němu a jeho potomkům zemřelo při bojích, masakrech a hladomorech 37–60 milionů lidí (zhruba 11 % tehdejší světové populace). Foto N. Mazáčková

8 Střevlíček *Anophthalmus hitleri* je asi nejnámějším případem nevhodného jména. Žije pouze v několika jeskyních

v okolí slovinského města Celje. Orig. O. Scheibel (1937)

9 Sítnatka *Ammianus mussolinii* je krásným, ale jen málo známým druhem z hor Etiopie. Od svého popisu v r. 1939 byla ve vědecké literatuře zmíněna patrně jen třikrát. Orig. C. Mancini (1939)

nových druhů je praxe, která si do budoucna zaslouží doporučení.

Gideon F. Smith a Estrela Figueiredo (2022) tvrdí, že jména rostlin jsou také „veřejný prostor“, jsou používána celosvětově a učí se v školách. Lze s jejich názorem souhlasit?

Pokud zmínění a ostatní autoři podobných návrhů (např. Hammer a Thiele 2021, Mabele a kol. 2023, Roksandic a kol. 2023) chápou nomenklaturu jako veřejný prostor, je to pro ně představa jen dalšího náměstí nebo univerzitního kampusu, kde ve jménu etiky změním jména na domech a odstraníme staré sochy (a pak se „poplácáme po zádech“, jak jsme se vypořádali s rasismem a kolonialismem). Tyto návrhy vyvolaly vzápětí vlnu odmítavých a dobře zdů-

vodněných odpovědí ze strany praktických taxonomů, zdůrazňujících zkázonosný efekt takového uvažování na biologickou nomenklaturu a její stabilitu (např. Mosyakin 2022, 2023, Antonelli a kol. 2023, Ceriaco a kol. 2023). Žádná z těchto „technických“ odpovědí se však hlouběji nezamýšlela nad vlastním pojetím biologické nomenklatury, zejména ve vztahu k položeným a víceméně platným, eticky motivovaným výtkám. Takovou odpověď přináší až připravovaný rukopis Pedra Jiméneze-Mejíase a kol., za kterým stojí celkem 20 autorů a více než 1 500 signatářů – taxonomů z více než 110 zemí a k jejichmu podpisu se mohou hrdě přihlásit. Rukopis dosud není publikován, zatím byl odmítnut z několika prestižních časopisů jako „málo relevantní k probíhající diskuzi“, je však dostupný na Research Gate. (Pro srovnání, příspěvky požadující změny jmen mají pouze 52 autorů ze 17 zemí – viz seznam literatury na webu Živy.) Úvahy P. Jiméneze-Mejíase a kol. můžeme shrnout následovně: „Žadatelé o ‚nomenklatorickou spravedlnost‘ přesunuli některé legitimní, nevědecké, společenské zájmy do vědecké arény, kde by však měly převažovat jiné úvahy, v duchu mezikulturního a mezinárodního porozumění. Zatímco jejich záměry jsou nepochybně dobré a jejich prosazování je chvályhodné, zdá se, že většina těchto revizionistických autorů si neuvědomuje, že jejich návrhy se snaží řešit údajně problémy většinou postavené na post-hoc předpokladech a útočí na základy, na nichž je postavena biologická nomenklatura. Tyto návrhy v podstatě ignorují, že současné názvoslovné systémy mají umožnit transkulturní komunikaci prostřednictvím sdíleného, funkčně neutrálního systému vědeckých jmen, který je stabilní napříč prostorem a časem.“

Dále P. Jiménez-Mejías a kol. formulují čtyři zásadní body, které definují biologickou nomenklaturu.

- Univerzalita – nomenklatura musí být sdílená na celé planetě.
- Stabilita – musí být stabilní v čase, nyní i do budoucna.
- Neutralita – musí být chápána jednoduše jako univerzální operační systém rozlišovačů (disambiguátorů) pro taxony.
- Transkulturní – biodiverzitu a s ní spojenou vědeckou nomenklaturu je třeba chápat jako univerzální dědictví a tato skutečnost by měla mít přednost před jakýmkoli lokálně zaujatým zájmem.

Není tedy divu, že P. Jiménez-Mejías a kol. se v důsledku stavějí proti jakýmkoli změnám jmen na základě toho, že mohou být v určitých oblastech nebo kulturách chápána jako nevhodná. Pokud se znovu vrátíme k představě biologické nomenklatury, nemůže mít podobu náměstí, ale je to čtyřrozměrný prostor zahrnující všechny státy, kultury a jazyky na planetě Zemi a rovněž časovou linku počínající dílem Carla von Linného (1753 pro řasy, houby a rostliny, 1758 pro „živočichy“) a pokračující daleko do budoucnosti. Vyloučení jména *caff(er)* z biologické nomenklatury problém přetrvávajícího rasismu v jihoafrické společnosti nevyřeší, pokud by se však tento problém podařilo vyřešit, za 100 nebo 200 let si taxonomové vůbec nemusejí být vědomi, že v minulosti mělo toto jméno urážlivý charakter.

Nakolik je diskuze pro a proti eticky motivovaným změnám pouze akademickou a nakolik představuje reálnou možnost vývoje v nejbližší době?

V případě zoologické nomenklatury je tato diskuze zatím jen akademická. Mezinárodní komise pro zoologickou nomenklaturu ve svém stanovisku (Ceríaco a kol. 2023) podobné změny vyloučila, za což si ihned vysloužila nevybíravé útoky aktivistů (Bae a kol. 2023, Figueiredo a kol. 2023 nebo Raposo a kol. 2023). Vážné nebezpečí však hrozí botanické nomenklatuře, kde již byly předloženy dva návrhy na změny stávajících pravidel. První návrh je konkrétní, s cílem trvale a retroaktivně eliminovat eponyma s kořeny *caff(e)r* a *caff(e)r* u řas, hub a rostlin (Smith a Figueiredo 2021). Druhý je obecný a má za cíl změnit stávající znění Kódu tak, aby umožnil vyloučení kulturně urážlivých a nevhodných jmen (Hammer a Thiele 2021). Tento návrh rovněž počítá se zavedením speciální Názvoslovné komise pro kulturně urážlivá a nevhodná jména, která samozřejmě má mít geograficky a genderově vyvážené složení. O obou předložených návrzích se bude hlasovat na Mezinárodním botanickém kongresu v Madridu v červenci 2024.

Může taková komise něco vyřešit?

Je těžké si představit, že např. odborníci nominovaní z Číny, Ruska nebo Íránu by mohli zůstat nezávislí vůči politickým direktivám svých autoritářských vládců. Pokud by takový návrh na spravedlivě složenou komisi prošel, můžeme se dočkat i minoritního zastoupení západních demokracií. Kromě dědictví západního kolonialismu a otrokářství bychom se tak mohli dočkat dalších geopolitických motivů a historických křivd zatahovaných do nomenklatury – Čína versus Tchaj-wan, Rusko versus Ukrajina, Venezuela versus Guyana, spor Británie a Argentiny ohledně Falklandských ostrovů, Arabové versus Izrael, Turecko versus Kurdové, Čína a Korea versus Japonsko kvůli válečným křivdám a kolonialismu, šíitský islám proti jiným vyznáním a mnoho dalších.

Když Carl von Linné položil základy biologické nomenklatury, v Rakousku vládla

Marie Terezie, ve Francii Ludvík XV., Spojené státy americké byly dosud britskou kolonií a Čína a Japonsko byly uzavřené před vlivy okolního světa. Od té doby prošla nomenklatura osvěcstvím, buržoazními revolucemi a kontrarevolucemi, vrcholným obdobím kolonialismu, dvěma světovými válkami, nacismem i komunismem. Taxonomové nebyli nikdy ušetřeni radostí ani strastí své doby, a nelze se tedy divit, že politické a kulturní pozadí zanechalo na biologické nomenklatuře stopy. A určitě jim slouží ke cti, jak málo je mezi statisíci publikovaných jmen těch oslavujících krvavé diktátory posledních dvou století. Rovněž je zásadní, že za celou dobu nebylo umožněno žádné státní nebo církevní mori zakazovat vědecká jména rostlin a živočichů. Nacisté během holokaustu povraždili na 6 milionů Židů, ale nikdy nevznesli požadavek na odstranění židovských jmen z nomenklatury – např. jména po příslušnících dynastie Rothschildů, k nimž patřili i významní přírodovědci, viz žirafa Rothschildova (*Giraffa camelopardalis rothschildi*). I bolševická diktatura nechala na pokoji jména spojená se svrženým carským režimem – např. stěvlík *Carabus (Aristocarus) romanowi*. Pokud si má biologická nomenklatura nadále udržet dosavadní nedotknutelnost vůči politickým zásahům zvenčí, musí jasně odmítnout i eticky motivované ataky „cancel culture“ a jejich aktivistů. Připustíme-li tento zhoubný přístup, můžeme se brzy dočkat na sociálních sítích výzev v Německu a Norsku požadujících nahrazení již zmíněných urážlivě vnímaných jmen rusa domácího (*Blatta germanica*) a potkana (*Rattus norvegicus*).

Žádný z těchto návrhů však zatím nebyl přijat a vzhledem k poměrně silné opozici je šance, že budou zamítnuty. Bude to znamenat záchranu biologické nomenklatury?

Tak snadně to bohužel nebude – základní nomenklatorická pravidla již byla zpochybněna a džin vypuštěn z láhve. Jen před několika týdny byla publikována studie Jesúse A. Rívasa a kol. (2024, časopis *Diversity*) z problematického vydavatelství MDPI zaměřená na taxonomii anakond (rod *Eunectes*), která odhalila kryptický druh, jenž byl pojmenován novým jménem *Eunectes akayima*. Jméno *akayima* je odvozeno z domorodých karibských jazyků. V etymologii tohoto druhu je uvedeno následující pozoruhodné vyjádření: „Předchozí práce identifikovaly další kandidátské druhy a poddruhy anakondy v povodí Orinoka s poněkud podobným rozšířením jako *E. akayima*. Všechny tyto rozdíly byly ale shledány nekonzistentními; tudíž jsou tato synonyma všechna neplatná. Kromě toho slovo *akayima* bylo používáno pro tento druh domorodci již nejméně stovky (možná dokonce tisíce) let před tím, než byla použita ostatní synonyma. Určitě bylo používáno již v r. 1758, kdy Kód začal počítat jména jako platná; takže *akayima* je jednoznačně starší synonymum. To je, pravda, neortodoxní postoj vzhledem k pravidlům zoologické nomenklatury, která preferují jména, jež byla v západní vědě publikována jako „platná“. Nastává však čas, kdy západní věda začíná rozpoznávat znalosti předků a kulturní dědictví nepozápadnělé (v originále non-Westernized) společnosti. Pokud budeme respektovat a ctít kulturu těchto původních národů, přijetí *akayima* jako staršího synonyma je nevyhnutelné.“ S tímto krátkým textem, který ideově následuje zmíněný nezodpovědný návrh Lena N. Gillmana a Shanea D. Wrighta (2020), lze úspěšně polemizovat z mnoha důvodů, ale nemá cenu náš příspěvek dále prodlužovat (viz Dubois a kol. 2024, Vázquez-Restrepo a kol. 2024). Můžeme jen shrnout, že J. A. Rivas a kol. (2024) doplnili problém „taxonomického vandalizmu“ (zde ve smyslu odmítnutí zjistit, které z dříve použitých vědeckých a platně publikovaných jmen je platné pro nově stanovený druh) ještě o „nomenklatorickou anarchii“, tedy vědomé a naprosto nepřijatelné ignorování závazných pravidel, bez ohledu na jakékoli domnělé etické ohledy.

Popřejme tedy kolegům botanikům, kteří budou na letošním madridském kongresu o navržených změnách hlasovat, pevné nervy a odvalu říci NE nezodpovědným zásahům do biologické nomenklatury.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.

Česká společnost entomologická

zve všechny zájemce o poznání hmyzu a dalších bezobratlých na

entomologické exkurze v roce 2024

duben	27. 4. NPR Libický luh 27. 4. PR Kamenný vrch 27. 4. Praktická vrchovina	střední Čechy Brno východní Morava	červen	15. 6. Hluboká nad Vltavou 15. 6. Okolí Chrudimi 28. 6. PR Prokopské údolí	jižní Čechy východní Čechy Praha
květen	4. 5. Radobýl 4. 5. PR Šance 25. 5. PR Prokopské údolí 26. 5. PP Baba	severní Čechy Praha Praha Praha	červenec	6. 7. PR Radotínské údolí 13. 7. PR Holý kopec	Praha východní Morava
			srpen	10. 8. PR Chuchelské háje	Praha
červen	2. 6. PP Čimické údolí 8. 6. Za roháci na Petřín 8. 6. Deblík 9. 6. PP Na Plachtě	Praha Praha severní Čechy Hradec Králové	září	7. 9. PR Roztocký háj-Tiché údolí 14. 9. PP Komořanské a modřanské tůně	Praha Praha

www.entospol.cz
 facebook.com/entospol
 entospol_cz